

TÜRK KİLİMLERİNE KAZANDIRILMAYA ÇALIŞILAN TİCARİ ÜRÜN ÖZELLİĞİ BAĞLAMINDA DÜZ DOKUMALARIN PIET MONDRIAN, WASSILY KANDINSKY, JOAN MIRO, PAUL KLEE'NİN YAPITLARIYLA YÜZEY DEĞERLENDİRME AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Arş.Gör.Özlem SALMAN
Mimar Sinan Üniv.Güzel Sanatlar Fak.
Geleneksel El Sanatları Bölümü. İSTANBUL

ÖZET

Estetik değerlendirmeler toplumların kültürlerine bağlı olarak değişkenlerdir. Bu nedenle geleneksel anlamda fonksiyonel olarak yapılmış bu tür örneklerin evrensel sanat ve estetik ölçülerle değerlendirilmesi daha sağlıklı olacaktır. İkel döneme ait mağara resimlerinin primitif sanat anlayışı ile değerlendirilmesinde olduğu gibi, kilim motifleri de Piet Mondrian, Wassily Kandinsky, Joan Miro ve Paul Klee'nin yapıtlarındaki dille değerlendirilebilir.

COMPARISON OF PLAIN WOVEN FABRICS WITH THE WORKS OF PIET MONDRIAN, WASSILY KANDINSKY, JOAN MIRO, PAUL KLEE FROM THE POINT OF VIEW OF SURFACE EVALUATION IN RELATION TO COMMERCIAL PRODUCT ASPECTS BEING TRIED TO BE IMPARTED TO TURKISH RUGS

Aesthetic values are variable depending on the cultures of communities. As a consequence, it will be healthier to assess samples of this sort manufactured as functional items in the traditional sense by universal criteria of art and aesthetics. As in the assessment of the cave paintings of the primitive era by the primitive art concepts, the rug motives may be assessed by the same language as that in the works of Piet Mondrian, Wassily Kandinsky, Joan Miro and of Paul Klee.

Günümüzde Geleneksel Sanat Yapıtı kapsamında değerlendirilen kilim, cicim, zili gibi tekniklerle dokunmuş düz dokumalar ile halı, ülkemizin dış ticaretinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Tarihsel değerleri renk, motif ve kompozisyonunda koruyan bu dokumalar, yapıldıkları zaman her ne kadar kullanım amaçlı olsalar da bir kişiye ait olması açısından bugün bir sanat yapıtı olarak değerlendirilerek müze ve özel koleksiyonlarda yerlerini almışlardır. Bunun yanında biz akademisyenleri ilgilendiren, düz dokumaları yöresellikten kurtararak, evrensel boyutlarda dünya sanat piyasasına sanat ve kültür değeri olarak sunabilme zorunludur.

Yüzyıllar boyunca dokuyan insanın yaşadığı yer, algılama gücü, zekası, inançları, ait olduğu toplumun kültürü, doğa olayları, insan ilişkileri gibi sosyolojik ve psikolojik kavramlar ve doğal etkenlerin yüzeyine birebir bir ilişkiyle yansıtıldığı dokumalar, bir nevi onların kendilerini anlatım araçları olmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında sembolik anlamları açısından ilkel dönem mağara resimleriyle aynı doğrultuda düşünülebilir. İkisi de görsel anlatım aracı olarak kullanılmışlardır. Sanat eseri yaratma kaygısı hiç düşünülmeden yalnızca geleneksel kullanım amaçlı kilim, cicim, zili teknikleriyle do-

kunmuş bu dokumaları, günümüz sanat anlayışına dayanarak "yüzey değerlendirme" olarak adlandırmak doğru olur kanısındayım.

Bugün, ilkel döneme ait mağara resimlerini primitif bir sanat anlayışı ile değerlendiriyorsak, kilimlerdeki bu çok renkli geometrik yüzeyleri de 20. yüzyılın plastik sanat yapıtları ile değerlendirebiliriz. Kilim motiflerinin yaşamdan çıkarılmış semboller olduğunu kabul edersek ki; öyledir, Piet Mondrian, Wassily Kandinsky, Joan Miro ve Paul Klee'nin yapıtlarındaki dille aynıdır. İkinci ortak nokta kilimlerin iki boyutluluğu ile bu sanatçıların perspektiften kaçışı ve yüzeysel resimler yapmalarındır. Bir diğer ortak noktayı ise renk seçiminin canlılığı olarak gösterebiliriz (Resim 1-2). Bu benzer noktaları ülkemizde belirleyip, kilimi sanat ve estetik değerler ile tanımlayan sanatçı Bedri Rahmi Eyüboğlu'dur. Bedri Rahmi, "Bizim memleketimiz motif bakımından eşine dünyada az rastlanan bir zenginlik gösterir. Motif kundaktan mezar taşına kadar bizimle bereberdir. Resim ve heykelin yokluğu pa-hasına süsleme sanatı kollarının hepsinde bütün dünya sanatçılarını çileden çıkartan bir açıklığa bir sadeliğe ve bu sadelik içinde sonsuz bir zenginliğe varmışız" diyor ve devam ediyor. "Bugünün resmi

süsleme sanatlarına doğru gidiyor. Eğer biz memleketimizdeki süsleme sanatı örneklerine alıcı gözle bakarsak, bugünün resmiyle yabancı kalmayız."

Resim sanatının temeli sayılan öğelerin kilim yüzeyinde değerini koruduğu halde haksız küçümsemeyi ve resimdeki saplantıları şöyle anlatıyor: "Düz bir satıh üzerinde derinlik bir marifet sayılırsa, fotoğrafta kilometrelerce derinlik, hikaye, masal, tiyatro istiyorsan al sana sinema. Resimde derinlik anlayışını, benzetmeyi, heykel ağırlığını, edebi tarihi, hikayeyi çıkardıktan sonra geriye dümdüz bir satıh, renkler, çizgiler, bir kelime ile motif kalır. Resim sanatının varlığı bu üç ana öğeye bağlıdır. Düz bir satıh, renk ve çizgi. Motiflerinde özü aynıdır. İşte bugünün birçok okuyazarını şaşırtan da budur. Resim sanatının ana öğeleri ile süsleme sanatının özünü oluşturan değerlerin birbirine karışması. Motifleri ayağının altındaki kilimde ve ayak işlerinde görmeye alışık bu tür seyirci onları sanat eserleri ile aynı değerde görünce küplere biniyor." Türkler öteden beri göçebe oluşlarının getirdiği ayrıcalıkla dağ, gök, su, güneş gibi ilkçağ felsefesine dayalı gerçekler temelinde, Şamanizm, Buda, Tao, Zerdüş, Mani, Musa, İsa gibi zamanın felsefe ve inançlarına yabancı değillerdi. Rönesans'la birlikte ilkçağ felsefesi ile tanışan Avrupalılar bunların öne çıkması ile sanatı evrensel boyuta taşıdılar. 19. yüzyılda Avrupa'yı etkileyen Çin, Hint, Japon ve Afrika kültürü Avrupalı sanatçıların yapıtlarını etkiledi ve yapıtlarda gerek felsefe, gerekse semboller, işaretler olarak karşımıza çıktı. Anadolu kilimlerinin bu felsefe ve inançlarla tanışmasının önceki dönemlerde olması bu sembollerin ne kadar evrensel olduğunun ayrı bir kanıtıdır.

Türklerin müzik alanındaki kaval, davul, zil, zurna, dümbelek gibi kullandıkları müzik aletleri ile geliştirdikleri mehter müziği motiflerinin getirdiği coşkunluğu toplumun ortak özelliği olan dokumalara motif, desen, renk ve düzenlemelerle aktaracak sanatçıların olması da doğaldır.

20. yüzyılın dahileri olarak tanımlayabileceğimiz sanatçılardan Klee, Bauhaus'daki öğrencileriyle çizgilerin, biçim kalıplarının, renklerin, simgelerin, perspektifin ve benzeri öğelerin resimsel işlevleri üzerinde uzun uzun durur ve her zaman bunlarla doğal eylemler arasındaki ilişkinin önemini belirtirdi. Sanatçı olmak için yalnız el ustalığının değil, işlek bir zekanın da olması gerektiğini sürekli vurguladığını günlük notlarından biliyoruz. Anadolu kilimlerinde görünür olan el işçiliğinin yanında, temelde düşünce ürünü soyutlamayı da görmekteyiz. Klee'nin taklide dayanmayan çizimi denemesi gibi, Miro'nun işaretlerle kurduğu dili, resimleriyle bir yakınlık kurulup onun sıradan, fakat aynı zamanda da insancıl ilgilerinin ortaya çıkmasıyla kendi kendini anlatması gibi, yada Mondrian'ın gördüğü ilk biçimlerden yola çıkarak

daha sonraki kompozisyonlarının başlıca çizgilerini bulmuş, estetik yaşantısını resmin geçirdiği aşamalarla karşılayarak sonucun bir betimle değil sanatçının heyecanını resme bakan kimseye aktaran bir açıklama olmasını sağlaması gibi, veya Kandinsky'nin resme bakan kişide bir titreşim yaratmayı amaçlayarak, biçimlerle renklerin o kişinin içine işlenmesini, müziğin dinleyiciyi sarıp heyecanlandığı gibi, resme bakan kişide heyecan ve yankı yaratmasını istediği gibi Anadolu kilimleri, hemen hemen aynı anlatımı yüzeylerinde taşımaktadır.

Sembol dili farklı bir mantıkta, çağrışım ağırlığı evrensel bir dildir. İslam yüzey süslemeleri asimetrik temele göre çözümlenebilseler de, Anadolu'da kullanılan motiflerin çözümlenmesi tam anlamıyla yapılamıyor. Örneğin, Anadolu dokumalarında kullanılmış olan bir motif bizi geometrik temele dayalı İslam süsleme düzenine götürürken, önceki düşüncelerimizi Hitit uygarlığının ana tanrıça kültürüne veya İon uygarlığının sadeliğine götürmektedir. Bunların yanında Bizans sanatının kuralları ile aydınlatacağımız bir motif, Orta Asya kökeninin görülmesi yanında, Mandala motifleri arasında koyboluveriyor.

Evrensel değerler ve (ying ile yang birleşmesinde olduğu gibi) karşıtların yanyana geldiği varoluşu dile getirmesi 20. yüzyıl sanatçılarının yapıtlarında olduğu gibi Anadolu kilimlerinde de görülmektedir.

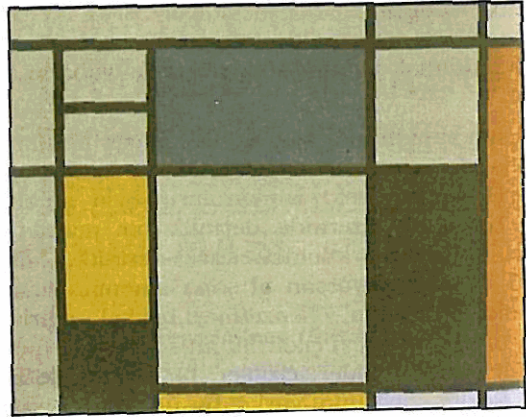
Bu tür geometrik ve sembolik motiflerin psikolojik çözümlenmesini Carl Gustav Jung'un araştırmalarında görmekteyiz.

1909'dan sonra yaptığı bazı resimlerine "doğaçlamalar" (improvisation) adını veren Kandinsky'nin bu yapıtlarında hala figürlere, binalara, dağlara, vb...rastlanır; ancak bunlar artık betimleme değil, birer işaret olma işlevini yüklenmişlerdir. Bunların doğrudan doğruya o nesnelere değil, bu nesnelere sanatçı tarafından daha önce yalnızlaştırılmış betimlemeleriyle ilgileri vardır. Bu tutum görsel ve düşsel bir izlenim yaratır. Klee, yaratmanın gerçek temeli olan maddelerin fiziksel dünyası ile ruh dünyasının birliğine, bir insanın duyabileceği en büyük yakınlığı duyuyordu. Doğanın süreçlerinin görsel kanıtlarını bulmak için, evreni ve insanı inceliyordu. "Balığın Çevresinde" adlı resimini örnek verecek olursak, orta yerde dikkatini çeken ana motifyle basit gibi görünür; oysa bu resimde doğal ve geometrik biçimler, betimlemeler ve işaretler ilginç bir düzen içinde bir araya getirilmiştir. Bunların hepsi balığı çevrelerlerse de, bütün değişikliklerine rağmen birbirleriyle ilişki kurarlar ve birbirlerinin izlerini taşırlar. Burada buluş ve benzetme tam olarak birbirleriyle kaynaşmıştır. Klee'nin bu yapıtı için yapılan anlatımı Anadolu'nun göbekli kilimleri için de geçerli bir anlatım olarak kabul edebiliriz (Resim 3-4).

Miro'nun resimlerinde bir insanın iç odaklanmasının elverdiğince kendine özgü dili ve cümle ya-

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

pısyyla dile getirdiği bir açıklamayı algılasak da, bütün bu olayların sürati herşeyden çok dikkatimizi çeker. İşaretlerle kurduğu dil, resimleriyle bir yakınlık kurulup onun sıradan, fakat aynı zamanda da insancıl bilgilerinin ortaya çıkmasıyla kendi kendini anlatmasını yine Anadolu kılımlerinde gördüğümüzü söylemekle abartmış olmayız.

Sonuç olarak; estetik değerlendirmeler toplumların kültürlerine bağlı olarak değişkendir. Geleneksel anlamda fonksiyonel olarak yapılmış bu tür örneklerin evrensel sanat ve estetik ölçütlerle değerlendirilmesi daha sağlıklı olacaktır. Bu görüşler çerçevesinde kılımlerin sanat yapıtı olarak, aynı soyut tablolar gibi sanat pazarına sunulması, bu prezantasyonu yaparken konuya sanatsal ve estetik kaygılarla yaklaşılması gerektiğine dikkat çekerek sözlerimi bitirmek istiyorum.

KAYNAKLAR

- EYÜBOĞLU, BEDRİ RAHİMİ, 1986 . Resme Başlarken. Bilgi Yayınevi, İstanbul
- GOMBRICH, E.H., 1992. Sanatın Öyküsü. Çev. Bedrettin Cömert. Remzi Kitabevi, İstanbul
- İPŞİROĞLU, NAZAN VE İPŞİROĞLU MAZHAR, 1991. Sanatta Devrim. Remzi kitabevi, İstanbul
- LYNTON N. NORBERT, 1982. Modern Sanatın Öyküsü. Çev. Cevat Çağan ve Sadi Özış. Remzi Kitabevi, İstanbul
- PARTSCH, SUSANNA, 1990. Paul Klee, Benedict Taschery. Germany.
- RUCHTING, HAGO., 1991. WASSILY KANDISKY, Benedict Taschery . Germany.